

ŞƏKİDƏ XANƏNDƏLİK SƏNƏTİ (XX ƏSR)

Səadət TƏHMİRƏZ QIZI

İfaçılığın əsas qollarından biri xanəndəlik sənətidir. Bu, Azərbaycan xalq musiqisinin əsasını təşkil edən sahələrdən biridir. Qədim tarixə malik olan bu sənət musiqi mədəniyyətimizin müəyyən inkişaf dövrünü əhatə edir. Xanəndəlik sənətinin yaranması muğam musiqisinin inkişafı ilə sıx əlaqədardır. Şifahi ənənəli professional musiqi janrı olan muğamlarımızın xalqa çatdırılmasında xanəndələrimizin xidməti böyükdür. Müxtəlif dövrlərdə onlara münasibət də bir mənalı olmayıb.

Ümumiyyətlə, xanəndəlik sənətinin mənşəyi və inkişaf yolları o qədər də geniş tədqiq olunmayıb. Lakin əldə olunan bəzi mənbələrə və məxəzlərə istinadən demək olar ki, xanəndəlik sənəti orta əsrlərdə şəhərlərin inkişafı ilə əlaqədar meydana gəlmişdir. O zamanlar xanəndələr əsasən şəhər əyanlarının düzəlddikləri ziyafətlərdə, toy şənliklərində, karvansaralarda çıxış etmişlər. Aşıqlar isə kənd məclislərinin

yaraşığı olmuşdur. Kənd toylarında aşıqlardan başqa, zurnaçı dəstələri də çıxış etmişlər.

Məlumdur ki, orta əsrlərdə fars dili dövlət dili hesab olunurdu. Bu zaman xanəndələr əsasən fars dilində yazılan qəzəlləri və təsnifləri oxuduqlarına görə kəndlilər onları öz məclislərinə dəvət etmirdilər.

XX əsrin əvvəllərinə qədər varlı ailələr xanəndələri, ortabab və şəhər yoxsulları zurnaçılar dəstəsini, kənd əhli isə aşıqları öz məclislərinə dəvət edirdilər. Lakin bəzi toylara həm xanəndə, həm də aşıq dəstəsi çağırılmaq və növbə ilə oxuyardılar.

Tarixi təbəddülatlarla əlaqədar olaraq xanəndəlik sənəti də öz klassik inkişaf mərhələsinə qədəm qoyur. Əslində bu həmişə klassik sənət növü hesab olunur. Çünki onun bədii məzmunu klassik Azərbaycan poeziyasından rişələnin və kökü muğama bağlıdır.

Beləliklə, öz yüksək inkişaf mərhələsinə çatan xanəndəlik sənəti XX əsrin əvvəllərində milli musiqi mədəniyyətimizə bir sıra görkəmli sənətkarlar bəxş etdi ki, onların içərisində Şəki torpağının yetimləri də var. Bunlardan ən məşhuru adı musiqi tariximizdə Şəkili Ələsgər kimi tanınan Ələsgər Abdullayevdir.

Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində layiqli yer tutan Ələsgər Abdullayev 1866-cı ildə Şəkiddə bənna ailəsində anadan olmuşdur. Xanəndə Keşizadə Həşimdən sənətin ilk sirlərini öyrənən Ələsgər Abdullayev püxtələşərək yalnız Şəkiddə deyil, bütün Qafqazda məşhur olur.

Ələsgər Abdullayevi sənətin yüksək zirvəsinə aparan yollar çox keşməkeşli olub. Ona qədər Şəkiddə xanəndəlik edən, daha doğrusu, el sənətkarlarının xanəndəsi olan başqa vilayətdən gələn sənətkarlar imiş. Ələsgər Şəkiddə xanəndəlik sənətinə yiyələnən ilk şəkilli ifaçı olub. Həm mahir sənətkarlığına, həm də elə Şəkinin ilk xanəndəsi olduğuna görə o, musiqi tarixində mehç Şəkili Ələsgər kimi yaşayır.

F.Şuşinskiyin «Azərbaycan xalq musiqiçiləri» kitabında Şəkili Ələsgərin sənətdə gəlişi ətraflı şərh olunur. Odur ki, biz bu yazıda Şəkiddə xanəndəlik sənətinin yasağan və Şəkili Ələsgərin yolunu davam etdirən digər sənətkarların həyat yoluna nəzər salmağı qərara alдық.

Şəki torpağının xalqımıza bəxş etdiyi ölməz sənətkarlardan biri də XX əsrin görkəmli xanəndəsi Əlilövət Sadiqovdur. Onun məlahətli və parlaq səsi yalnız el sənətkarlarından, konsert salonlarından deyil opera və balet teatrının səhnəsindən bütün Azərbaycanımıza yayılmışdır.

Əlilövət Şirəli oğlu Sadiqov 1906-cı ildə dekabr ayının 21-də anadan olmuşdur. 1928-1930-cu illərdə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında təhsil alıb. O vaxtdan da 1963-cü ilə qədər Azərbaycan opera və balet teatrının solisti olub. O, güclü zill səsə və gözəl zəngünlərə malik sənətkar idi. Odur ki, oxuduğu muğam, xalq mahnı və təsnifləri, eləcə də opera səhnəsində yaratdığı - Məcnun, Kərəm («Leyli və Məcnun»), «Əli və Kərəm» operaları - Üzeyir Hacıbəyov; Qərib («Aşiq Qərib» - Z.Hacıbəyov), Şah İsmayıl («Şah İsmayıl» - M.Maqomətov) aşiq («Şahsənəm» R.Qiyev) və başqa rolların özəvziz ifaçısı kimi tanınmış və bu gün də yaddaşlarda özəməlli sənəti ilə xatırlanır.

Əlilövət Sadiqov dəfələrlə SSRİ-nin müxtəlif şəhərlərində, həmçinin 2 dəfə İranda qastrol səfərlərində olmuşdur. Hörmətli sənətkarın xidmətlərini Dövlət də yüksək qiymətləndirmişdir. Belə ki, Əlilövət Sadiqov 1940-cı ildə «Əməkdar artist», 1956-cı ildə isə «Xalq artisti» fəxri adlarına layiq görülmüş, iki dəfə «Şərəf nişanı» ordeni və medallarla təltif edilmişdir.

2006-cı ildə qürdətli sənətkarın 100 illik yubileyi qeyd olundu. Təəssüf ki, onun həyat və yaradıcılığında daha sənədlər elə də mühafizə edilməyib. Amma ustadan yadigar qalan fotoşəkillər, onu tanıyan sənətkarların xatirələri bir də özünün bir neçə özəvziz ifadələr. Sevincdirici haldır ki, Azərbaycan radiოსunun qızıl fondunda Əlilövət Sadiqovun ifasında «Bəyatı-Şiraz» muğamı və bir neçə xalq mahnıları, «Leyli və Məcnun» operasından parçalar və «Şah İsmayıl» operası qorunub saxlanılır. Respublika səs yazılan arxivində də bir neçə xalq mahnıları, muğamlar, «Leyli və Məcnun», «Şah İsmayıl», «Şahsənəm» operaları, ustad sənətkara həsr olunan bir neçə verilişlər, S.Mümtaz adına «Ədəbiyyat və İncəsənət» arxivində sənətkarın həyat və yaradıcılığına dair fotoşəkillər, onun ünvanına göndərilən məktub və teleqramlar var. Xalqımızın görkəmli sənətkar Əlilövət Sadiqovun bu ifalarını layiqincə qorumaq və onun irsini tədqiq etmək bizim mənəvi borcumuzdur. Bu məqsədə də «Sənətin Əlilövət zirvəsi» adlı bir monoqrafiya üzərində işləməyi qərara alдық. (Kitabın redaktoru sənətsüənəşliq doktoru, əməkdar incəsənət xadimi, professor Ramiz Zəhrabov, müəllifi musiqişünas Səadət Təhmizaz qızıdır).

Bununla həm Əlilövət Sadiqovun həyat və yaradıcılığını daha müfəssəl tədqiq etmək olar, həm də bu sənətkarın 100 illiyinə bir töhfə olur.

Şəkinin musiqi həyatında mühüm xidmətləri olan, öz məlahətli səsi ilə milli musiqi sənətini yaşadan daha bir sənətkar əslən Qarabağlı olub, amma bütün həyatını Şəki torpağına bağlayan Yunis Məmmədovdur.

O, bütün həyatını Şəkiddə mədəniyyət və incəsənətin çiçəklənməsinə həsr edən məşhur xanəndə olub.

Yunis Şükür oğlu Məmmədov 1909-cu il fevralın 8-də Ağdamda anadan olmuşdur.

Hələ 10 yaşında ikən balaca Yunisin ecəzkar səsi Əhməd Ağdamskini heyranə gətirib. Sonralar Ağdamda el sənətkarlarına gələn Seyid Şuşinskiyin təklifi ilə Yunis Məmmədov Bakıya dəvət olunur.

Yunis Məmmədov 1931-34-cü illərdə M.Əzizbəyov adına Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının aktyoru olur. Eyni zamanda Qurban Primov, Seyid Şuşinski, Zülfü Adıgözöl, Əlilövət Sadiqov kimi sənətkarlarla birlikdə toylarda və el sənətkarlarına iştirak etmişdir.

1934-cü ilin əvvəlində Şəkiddə Sabir adına Dövlət Dram Teatrı açılarkən Bakıdan bir qrup aktyor və rejissorlarla birlikdə o da Şəkiyə gəlir və elə o vaxtdan taleyini bu torpağa bağlayır. Əvvəlcə teatrdə çalışır. Burada işlədiyi illərdə Yunis Məmmədov U.Hacıbəyovun «Leyli və Məcnun», «Arşın malı», «Məşəli İbad», Z.Hacıbəyovun «Aşiq Qərib», C.Cabbarlının «Solğun çiçəklər», M.İbrahimovun «Toy», S.Vurğunun «Vaqif», S.Rüstəmovun «Durna» və sairə əsərlərdə görkəmli sənətkarlar Yusif Vəliyev, Məmməd Burcalıyev, Sədayə Mustafayeva, Kamil Qubusov, Məmməd Kəbir Hacıoğlu, Bilqeyis Ələsgərova, Hökümə İsmayilova, İsbəbal Mustafayev, Şirinbaci Əliyeva, Zöhrə Hüseynova, Yusif Yulduz, Mikayıl Ağayev, Zahid Malikov, Baxşəddi Axundov, Mustafa Əhmədov, Məmməd Xəlqiyev, Həydər Məmmədov və başqaları ilə çiyin-çiyinə çalışmış, əsas rollarda çıxış etmişdir. Adlan çəkilən sənətkarların da Şəkiddə incəsənətin inkişafında mühüm xidmətləri olmuşdur. Əlbəttə, bu sənətkarların da hər birinin özünəməxsus yaradıcı yolu var. Biz isə konkret olaraq xanəndə Yunis Qarabağlıdan danışırıq.

Şəki Azərbaycanın ən dilbər güşələrindən biri olmaqla bərabər, həm də möcüzələr diyarıdır. Burada ləqəbsiz adam yoxdur. Odur ki, Yunis Məmmədovun səsini ecəzkar gücündən valeh olan şəkillilər ona Qarabağlı deyər müraciət etmişlər.

Azərbaycanda Hüseynqulu Sarabekindən sonra Məcnun rolunun mahir ifaçıları sırasında mehç Yunis Qarabağlında da adı var.

1934-48-ci illər aralığında o dəfələrlə Məcnun və Aşiq Qərib rollarında çıxışlar etmişdir. 1949-cu ilin əvvəlində Sabir adına Dövlət Dram Teatrı bağlandıqdan Yunis Qarabağlının təşəbbüsü ilə Şəki İpək Kombinalında klub açılmışdır. O, 1949-1970-ci illərdə həmin klubun müdiri vəzifəsində çalışmışdır.

1949-1952-ci illər ərzində Yunis Qarabağlının təşəbbüsü ilə Seyid Şuşinski, Zülfü Adıgözöl, Xan Şuşinski, Müttəlim Müttəlimov, İldırım Həsənov, Sahib Şükürov, Veyis Hacıyev kimi xanəndələr Şəkiyə dəvət olunmuş və zəhmətkeşlər qarşısında konsert proqramları ilə çıxışlar etmişlər.

Şəkinin yerli musiqiçilərindən Əhməd bəy Tahirov, Məhərrəm İsmayilov, Fərxuz Əbdürəhmanov, Abdurəşid Fəyruz, Nureddin Bədəlov, Fərxuz Məcnov kimi sənətkarlarla birlikdə el sənətkarlarında uzun illər boyu çıxış edən Yunis Qarabağlının, Nəsih İbrahimov, Lütfü Məmmədov, Abdurəşid Məcnidov, Fərman Xəlilov, Əlicsəm Hacıyev, Nazim İlyasov, Abid Hümətov, Ənvər Abdullayev kimi xanəndələrin yetişməsinə özəvziz rol oynamışdır.

Yunis Qarabağlı yalnız xanəndəliklə meşğul olmamış, gözəl musiqiçi kimi bir neçə qədim el havalları toplamışdır. Eyni zamanda bir neçə qəzal və bayatı yazmışdır.

O, dəfələrlə Gürcüstanda, Dağıstanda, Orta Asiya Respublikalarında, Ukraynada, Azərbaycanın bütün şəhər və rayonlarında qastrol səfərlərində olmuşdur. Yunis Qarabağlı 1970-1975-ci illərdə xalq teatrının rəssamı vəzifəsində də çalışmışdır.

1975-ci ilin may ayında isə Şəkidə Səhə Sabit Rehman adına Dövlət Dram Teatrında sənə fəaliyyətini davam etdirərək, teatrda butafor sexinin rəhbəri vəzifəsində işləmişdir.

Yunis Qarabağlı C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» studiyasının istehsalı olan «Səbuhi», «Ögey ana», «Leyli və Məcnun», «Dəli Kür», «Arxandan vurulan zərbə» filmlərində epizodik rollarda çıxış etmişdir.

Sözün əsil mənasında Yunis Qarabağlı əvəzsiz opera artisti, gözəl xanəndə, mahir gültüz ustası, rejissor, rəssam, müəllim, şair, bacarıqlı, işgüzar, qayğıkeş bir insan, el sənətinin ulu bilicilərindən biri idi. Bu hətərəfli mahir el sənətkarı 1985-ci il noyabr ayının 3-də vəfat etmişdir.

Şəki şəhər mədəniyyət şöbəsi tərəfindən şəhər klublarından birinə onun adı verilmişdir. Bu gün Ustadın səsinə bizə bir neçə yadigarlar qalıb ki, gərək onları da layiqincə qoruyaq. Bununla da Yunis Qarabağlı irsini yaşatmış oluruq.

Xanəndəlik sənətində öz dəsti xətti ilə seçilən, bir çoxunun müəllimi olan Abdurraşid Məcidovun da Şəkinin musiqi həyatında və ifaçılıq sənətində özünəməxsus yeri var.

Bu el sənətkarı 1931-ci ilin dekabr ayının 30-da Şəki şəhərində anadan olmuşdur. O, ilk dəfə 1946-cı ildə Şəki fabrikinin zavod şagirdliyi məktəbində təhsil alarkən musiqi ilə meşğul olur. Gənc Abdurraşidə musiqiyə həvəsi Şəki xanəndəsi Şəmsəddin Abdullayev oyaatmışdır. 1947-ci ildə Abdurraşid Məcidov Bakı şəhərində keçirilən gənclərin Respublika olimpiadasında iştirak etmişdir. 1948-1950-ci illərdə tar çalən Fərrux Əbdürrəhmanovla birlikdə Şəki istirahət evində, 1950-1951-ci illərdə isə Şəki kortar klubunda çalışmışdır. 1951-ci ildən isə o, C.Cabbarlı adına rayon mədəniyyət evində işləyir. Abdurraşid 1956-cı ildə Respublika gənclərinin birinci, 1959-cu ildə isə ikinci festivallarının iştirakçısı olmuş muğam, təsnif və qədim xalq mahnılarını ifa etmişdir.

1951-ci ildə Şərqi böyük xanəndəsi, ustad Seyid Şuşinski Şəkiyə gəlmiş və zəhmətkeşlər qarşısında konsertlər vermişdir. Həmin konsertlərdə Abdurraşid Məcidov də iştirak edir.

1951-1984-cü illər ərzində A.Məcidov Gürcüstanın azərbaycanlılar yaşayan rayonlarında, eləcə də, respublikamızın şəhər və kənd eməkçiləri qarşısında maraqlı konsert programları ilə çıxışlar etmişdir.

Abdurraşid Məcidov uzun illər məşhur sənətkarlarla birlikdə konsert salonlarında, el şənliklərində çalıb-çəkməmişdir.

Onun yaradıcılığı çoxşaxəlidir. Belə ki, o, həm də Şəki teatrında mərhum rejissor M.K.Hacıoğlu tərəfindən tamaşaya qoyulmuş S.Rüstəmovun «Durna», Ü.Hacıbəyovun «Məşədli İbad», Z.Hacıbəyovun «Əlli yaşında cavan», S.Vurğunun «Vaqif», «Fərhad və Şirin» və sairə əsərlərdə müxtəlif xarakterli obrazlar yaratmışdır.

A.Məcidov 1986-cı ildən özünün alle ansamblını təşkil etmişdir. 1989-cu ilin fevral ayında Bakıda keçirilən alle ansamblılarına Respublika baxış-müsabiqəsində Məcidovlar ansamblına laureat adına layiq görülmüşdür. O, 1989-cu ilin may ayında Ağdamda keçirilən «Xarı bülbül» birinci Beynəlxalq musiqi festivalında, 1990 və 1991-ci illərin may aylarında isə Şəkidə keçirilən ikinci və üçüncü musiqi estivalında uğurla çıxış etmiş, tamaşaçılar qarşısında Rast, Mahur, Zəbul muğamlarını şövlə oxumuşdur.

O, sifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən məhəretlə istifadə edərək bir neçə mahnı və təsniflər də bəstələmişdir. Belə təsniflərdən «Ah gülə-gülə», «Bağda güllər», «Elçilərin bizimidir», «Qəşəngdir», «Bu güllərim eşqinə», «Elçilərin üstündədir» və başqalarını nümunə gətirmək olar. Bu təsniflər görkəmli xanəndələrimizin də repertuanna daxildir.

Respublikamızın görkəmli musiqiçiləri onun sənətkarlığını yüksək qiymətləndirmişlər. Bu mənada 1989-cu ilin may ayının 25-də Şuşada görkəmli xanəndəmiz Seyid Şuşinskiyin anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunmuş musiqi bayramında hörmətli bəstəkarımız, Vəlif Adıgözəlov bütün iştirakçılar qarşısında öz təəssüratını belə söyləmişdir: «Əgər Ağdamda keçirilən «Xarı bülbül» muğam festivalında yer ayrılırsa idi, o zaman xanəndə Abdurraşid Məcidova birinci yer verilecəkdi».

Abdurraşid Məcidov 1984-cü ildən Şəki Əhaliyyə Məişət Xidməti İstehsalat İdarəsində musiqi alətləri üzrə təmir ustası kimi də fəaliyyət göstərmişdir.

Onun Şəkbüsbüsü ilə 1988-ci ildə M.F.Axundov adına mərkəzi mədəniyyət evində Şəkil Ələsgər adına muğam üçlüyü təşkil olunub və bu üçlüyün soracağı çox yerlərdən gəlib.

1991-ci ilin əvvəlində onun təşəbbüsü ilə Şəkil Ələsgər Abdullayevin anadan olmasının 125 illiyinə həsr olunmuş bir sıra mədəni-kültəvi tədbirlər keçirilmiş, eləcə də Şəkil Ələsgər adına Respublika muğam festivalı təşkil olunmuşdur. A.Məcidov bir müəllim kimi Elxan Rəsulov, Məmmədcahal Süleymanov, Bəstə Yusifova kimi gənc şəkil xanəndələrin püxtələşməsinə xeyli zəhmət çəkməmişdir.

Bunlardan başqa Şəkidə xanəndəlik sənətini təbliğ və təmsil edən daha bir neçə simaları olmuşdur. Onlardan Şəmsəddin Abdullayev, İsabala Məmmədov, Nazim Şeyxov və başqalarını da adını çəkmək olar. Bu sənətkarlar da Şəkidə xanəndəlik sənətini inkişaf etdirənlərdən hesab olunur.

«Şəkinin musiqi folkloru» mövzusunda elmi tədqiqatla əlaqədar olaraq, burada yaşayıb yaradan sənətkarların irsini dərinlən öyrənmək üçün dəfələrlə Şəkidə ekspedisiyalarımız olub. Bu mənbələrdə də elə məhz oradan əldə etmişik. Aparılan ekspedisiyalarından belə bəlli oldu ki, Şəkidə xanəndəlik sənəti öz qədim köklərini qoruyub saxlamaqla bu gün də yaşamaqdadır. Respublikamızda tanınan hörmətli sənətkarlardan bir neçəsi də məhz Şəki xanəndəlik məktəbinin yetirmələridirlər. Onlardan əməkdar artistlər Könül Xasiyeva, Gülyaz və Gülyanaq Məmmədovlar, müğənni Ələddin Rəsulov və başqalarının adını çəkmək olar.

Sözsüz ki, zamanın tələbi həmişə incəsənətə öz təsirinə göstərib. Bu gün Şəkinin xanəndəlik sənətində də bu cəhətlə qarşılaşırıq. Amma onu demək istəyirik ki, nə qədər müasirlik olsa belə, milli köklərimizdən uzaqlaşmamalıyıq. Güman edirik ki, Şəkidə xanəndəlik sənəti daim milli köklərə əsaslanacaq.

QEYDLƏR

1. F.Şuşinski «Azərbaycan xalq musiqiçiləri». Bakı, 1970. Səh.130